

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ АУЫЛДЫҚ АУДАНДАРЫНЫҢ
ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫ**

SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL AREAS OF KAZAKHSTAN

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКИХ РАЙОНОВ КАЗАХСТАНА

Д. ЖЕНСХАН*

Э.Ф.К.

Ш.Е. АЛЬПЕИСОВА

Э.Ф.К.

*С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
автордың электрондық поштасы: azan_tanat@mail.ru

D. ZHENSKHAN*

C.E.Sc.

SH.E. ALPEISSOVA

C.E.Sc

*Saken Seifullin Kazakh Agro Technical University, Nur-Sultan, Kazakhstan
corresponding author e-mail: azan_tanat@mail.ru

Д. ЖЕНСХАН*

К.Э.Н.

Ш.Е. АЛЬПЕИСОВА

К.Э.Н.

*Казахский агротехнический университет им.С.Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан
электронная почта автора: azan_tanat@mail.ru

Аннотация. Қазақстанның ауылдық елді мекендерін дамыту мақсатында қабылданған бірқатар бағдарламаларды іске асыру кезіндегі мәселелер, оның ішінде: республиканың ауылдық жерлерінде өндірістік және инженерлік инфрақұрылым деңгейінің төмендігі; ауылдық аудандардағы әлеуметтік сала мамандары арасында бәсекелестіктің болмауына байланысты білім беру сапасының төмендеуі көрсетілген. Қалыптасқан жағдайды жедел шешу үшін ұсыныстар әзірленген. Қойылған міндеттерді кезең-кезеңімен қаржыландыру және олардың орындалуын қатаң бақылау, қаржы тетіктерін қамтамасыз ету қажеттілігі көрсетілген, агроөнеркәсіптік өндіріс саласындағы мамандардың еңбекақысын арттыру үшін ауыл шаруашылығы саласының нәтижелілігін арттыруға бағытталған нақты пәрменді шаралар әзірлеу талап етіледі. Авторлар әлеуеті төмен АЕМ-ді дамытуға арналған бюджет шығындары тиімсіз деп мәлімдейді. Ауылдық аумақтарды дамыту перспективалары белгілі бір дәрежеде әлеуметтік-экономикалық процестерді басқару тәсілдерін кеңейтуде өңірлік мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқаруды жандандыруға, халықпен және кәсіпкерлік құрылымдармен өзара іс-қимылды дамытуға байланысты болады, бұл қойылған міндеттерді табысты жүзеге асыруға, ауыл халқының жұмыспен қамтылу мен табыс деңгейін едәуір арттыруға, өмір сүру жағдайларын жақсартуға және осының негізінде тұрақты ауыл халқы бар өңірлер санын арттыруға мүмкіндік береді; ауылдардың өмір сүру сапасын арттыруға ықпал етеді. Зерттеу барысында экономикалық көрсеткіштерді динамикада салыстыру, жүйелеу, ғылыми деректерді жалпылау әдістері қолданылған.

Abstract. The problems in implementation of a number of programs adopted for the development of rural settlements in Kazakhstan are shown, including: low level of production and engineering infrastructure in rural areas of the republic; decline in the quality of education due to the lack of competition among social workers in rural areas. Proposals on early solution of the current situation have been developed. The need for stage-by-stage financing of the assigned tasks and strict control over their implementation, provision of financial mechanisms is indicated, in order to increase the remuneration of specialists in the field of agro-industrial production, it is necessary to develop specific effective measures aimed at increasing the effectiveness of agricultural sector.

жағдайына төмендегідей сипаттама жасауға болады.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Қазақстанның ауылдық елді мекендердің әлеуметтік-экономикалық даму проблемаларын зерттеуші мамандардың кеңейтілген ғылыми зерттеулеріне қарамастан бұл сұрақ әлі де өзекті болып табылады және әрі қарай дамытудың жолдарын қажет етеді. Осыған орай тақырыпты зерттеу кезінде отандық және шетелдік ғалымдардың зерттеу жұмыстарымен Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің мәліметтері, Қазақстанның экономикалық зерттеулер институтының және Қазақстанның аграрлық секторы бойынша ғылыми-аналитикалық зерттеу бағытындағы журналдар негізге алынды.

Зерттеулерді негізге алатын болсақ, ауыл шаруашылық саласында болған ұзақ мерзімдегі дағдарыс ауылдың әлеуметтік-экономикалық жағдайына кері әсер етті. Ауыл шаруашылық саладағы тиімділік белгілі бір дәрежеде ауыл тұрғындарының әлеуметтік инфрақұрылым деңгейіне байланысты. Өйткені, оны ұсынатын ұйымдар еңбек процесінде және еңбекті молайту процесінде жұмысшыларға қажетті жағдайлар жасауда шешуші рөлге ие. Сонымен қатар, әлеуметтік инфрақұрылымның дамуы ауыл шаруашылығы жұмысшыларының өнімділігіне әсер етіп қана қоймайды, ол басқа көрсеткіштермен қатар ауыл тұрғындарының өмір сүру деңгейі мен сапасының көрсеткіші болып табылады.

Қазіргі уақытта аймақтық әлеуметтік инфрақұрылым белгілі бір аумақта қоғамдық және жеке тұтыну үшін қолайлы жағдайларды қамтамасыз ететін құрылымдардың, материалдық объектілердің жиынтығы ретінде ұсынылуы мүмкін. Әлеуметтік инфрақұрылым бойынша келтірілген тұжырымдамалар зерттеу тақырыбында монографиялық, статистикалық және аналитикалық әдістердің қолданылғанын көрсетеді.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Қазақстанның ауылдық территорияларында қалыптасқан демографиялық жағдай тұрақты емес. Нақтырақ айтқанда Қазақстанда тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында, яғни 1990 жылы еліміздегі жалпы халыққа есептегенде ауыл тұрғындарының үлесі 42,9% болды. 1996 жылы бұл көрсеткіш 44,3%-ға дейін өскен. 1993-1995 жылдары еліміздегі жаппай жекешелендіру салдарынан көптеген АЕМ-де жұмыссыздықтың орын алу салдарынан ауыл тұрғындары тағы да азая бастады. Нәти-

жесінде 2007 жылы ауыл тұрғындарының саны 42,6% құрады. Дегенмен, ауылдық территорияларды дамытудың мемлекеттік бағдарламалары аясында 2008 жылы ауыл тұрғындарының үлесі артып, 2008 жылы 46,9% болды. Осы жылдан бастап ауыл тұрғындарының үлесі жылдан-жылға төмендеп отыр. 2019 жылы ауыл тұрғындарының үлесі 41,8% құрап отыр [2]. Еліміздегі ауыл тұрғындарының саны жылдан-жылға азайғанымен, онда еңбек ресурстарының айтарлықтай үлес салмағы бар, ол мұндай үрдісті ұзақ уақыт бойы сақтайтын аумақ ретінде қарастырылады.

АЕМ-дің даму дәрежесін зерттеу нәтижелері бойынша алынған деректерді ескерсек, елімізде 2008 жылдан бері қарай ауылдық елді мекендер желісінің ұсақтану процесі орын алып отыр. Бұл жағдайлар ауылдық аумақтардың әлеуметтік дамуын күрделендіреді. АЕМ-гі осындай жағдайлардың орын алуы еңбекке қабілетті белсенді топтардың қалаға көшіп кетуіндегі, ауыл жастарының ірі қалалардан білім алғаннан кейін сол қалаларда жұмысқа орналасуындағы басты себептер. Демек, елімізде урбанизациялану процесі орын алып отыр. Қазақстанның ауылдық аумақтарын дамыту мақсатында қабылданған бірқатар бағдарламалар бар (1 кесте).

1 кестеде көрсетілген бағдарламалардың бірінші жіктелімі бойынша яғни, ауылдық аумақтарды дамытудың ең төменгі стандарттары бойынша инфрақұрылымды қолдау бағдарламалары аясында жолдар жөнделді, коммуникациялар жүргізді, алайда ол басты проблеманы шешкен жоқ; экономикалық өсу және жұмыс орындарын құру мәселесі қазірге дейін өзекті күйінде қалып отыр [3]. Еліміздегі экономист мамандар ауылдық аумақтарды дамыту бағдарламалары бойынша қол жеткізілген нәтижелердің төмен болуын келесідей мәселелермен түсіндіреді:

Біріншіден бағдарламаларды – қаржыландыру мәселесі. Қандай керемет бағдарламалар жазылғанымен, оларды қаражатың жетіспеушілігі жағдайында орындау өте қиын. Стратегиялық құжаттың ережелерін әзірлеуге қаржы бөлу үшін бірқатар қосымша рәсімдер қажет. Нәтижесінде 5 жылға қабылданған бағдарламаға екі жылдық бюджет ғана бекітіледі. Бұл – стратегиялық құжаттардың ең өткір мәселесі. Сондықтан, стратегиялық жоспарлауды дер кезінде өзгертіп, бюджеттік процеспен сәйкес-тенліріп отыратын жұмыс тобын құру маңызды болып табылады.

1 кесте – Ауылдық аумақтарды дамыту бағдарламаларының жіктелімі

Бағдарламалар тобы	Кезеңдер (жж.)	Ауылдық аумақтарды дамыту бағдарламасы
Ең төменгі стандарттар бойынша инфрақұрылымды қолдау (ағымдағы шығыстарды қолдау, дамудың ең төменгі бюджеті)	1991-2000	1991-2000 жылдарға арналған «Ауыл» әлеуметтік-экономикалық даму бағдарламасы.
	2001-2003	2003 жыл – Ауыл жылы. Қазақстандағы ауылды дамыту: мәселелер мен перспективалар; Біріккен ұлттар ұйымының даму бағдарламасы (БҰҰДБ): Қазақстанның ауылдық елді мекендері: типтік дамудың жаңа аспектілері.
	2004-2010	2004-2010 жылдар аралығында ауылды дамытудың мемлекеттік бағдарламасы.
	2010-2014	2010-2014 жылдар аралығын қамтитын Қазақстанның АӨК-ін дамыту бағдарламасы.
	2013-2020	Қазақстан Республикасының АӨК дамыту жөніндегі 2013-2017 жылға арналған «Агробизнес-2017» бағдарламасы.
Ауылдық аумақтар және АӨК: Жаңғыру «Ауыл 4.0»	2017-2021	ҚР-ның 2017-2021 жылдарға арналған АӨК дамытудың мемлекеттік бағдарламасы
	2018-2030	2018-2030 жылдар аралығын қамтитын «Ауыл – ел белгісі» 2018-2030 жылдар аралығын қамтитын арнайы жоба

Ескертпе – Автормен құрастырылған

Екінші мәселе – еңбекке ақы төлеу. ҚР-ның ҰЭМ Статистика комитетінің мәліметтерін негізге алатын болсақ, экономиканың басқа қызмет түрлерімен салыстырғанда ауыл шаруашылығы саласының мамандары алатын еңбек ақы ең төменгі қатарында тұр (1 сурет). 2019 жылы экономи-

калық қызмет түрлері бойынша орташа жалақы мөлшері 185487 теңгені құрады. 1 суреттен көріп отырғанымыздай ауыл шаруашылығы саласындағы мамандар жалмақысы ең төменгі отында, яғни олардың орташа жалақысы 114642 мың теңге [қараңыз 2].

1 сурет – Экономикалық қызмет түрлері бойынша орташа айлық жалақы, теңге (2019 жыл)

Бұл орташа жалақыдан 34% төмен. Себебі ауылдық аумақтарда бизнес дамымаған. Сондықтан табиғи ресурстық потенциалды барынша толық пайдаланған жөн.

Үшінші мәселе – аймақтық немесе аумақтық әкімдіктердің үкіметтің іс-әрекеттерін қайталауы. Қазіргі кезде аумақтық әкімдіктер тек жоғарыдан түскен бұйрықтар

аясында ғана жұмыс жасайды, олардың өз бастамаларын жасауға уақыттары жоқ. Ауылдық территориялардың дамуын зерттеуші мамандар «өңірлік немесе аумақтық әкімдіктерге даму стратегиясын жасаудың қажеті жоқ, олар стратегиялық бағдарламаларды қаржыландыру тетіктерін ұсынуы керек» деп есептейді. Өңірлердегі аталған проблеманы сонда ғана жеңе алатын болады. Бірақ, бастамалар түскен кезде оның ішінде: қаржыландыруды күтуі, есеп беруді бірінші айдан бастап талап ету фактілерінің орын алуы нәтижесінде көрсеткіштерді сөйлету үшін сурет салу басталады. Бұл мәселе шешілмейінше, жасалған жұмыстардың нәтижесін көру қиын [4].

Төртінші мәселе – жергілікті кәсіпкерліктің белсенділік дәрежесінің төмен болуы. Қазір шағын қалалар мен ауылдарда өз ісін дамытуға қызығушылық деңгейі жоғары емес. Қарапайым зерттеу жүргізетін болсақ, балалар ауылдық мектептерді бітіргенде, олардың көпшілігі жұмыс іздейді немесе ЖОО-на түседі. «Мен ауылда тұрамын, менің жақсы жағдайым бар, мен жылыжай салып, өз бизнесімді дербес дамыта аламын» - деп ойлайтын жастар саны аз.

Оның басты себебі құзырлы органдардың жеке кәсіпкерлік пен шағын бизнестің мүмкіндіктерін дамытуға, көпшілікке таратуға және енгізуге аз уақыт бөлуінде. Әрине, әр адам бизнесмен бола алмайды. Бірақ, мемлекеттік саясат дұрыс қалыптасса, ауылдық аумақтарда 20 түлектің біреуі қалады және өзінің шағын бизнесін құра бастайды. Осылайша ауылдық елді мекендерде жаңа өнімдер пайда болып, қосымша жұмыс орындары қалыптасады. Тек мемлекеттің есебінен еліміздің барлық ауылдық елді мекендерін дамытып, ондағы барлық халықтың әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсарту мүмкін емес [5]. Сондықтан, ауыл тұрғындарының белгілі бір бөлігі өздерінің әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартуға мүдделі болуы тиіс.

Бесінші мәселе, «Ауылдық аумақтар және АӨК: Жаңғыру «Ауыл – 4.0» бағдарламасын іске асыру кезіндегі өткір сұрақтардың бірі – тұрғындары жоқ ауылдық территорияларға инфрақұрылым салу. Статистикалық мәліметтерді ескерсек, 2019 жылдың басында 6545 АЕМ тіркелген. Қазақстанның экономикалық зерттеулер институтының зерттеулері бойынша осы ауылдардың 50%-дан астамында 500-ден кем адам тұрады. 497 елді мекенде тұрғындар саны 50 адамнан кем. Бұл ауылдарға «Ауыл – 4.0» жаңа бағдарла-

масы бойынша бюджеттің төртінші деңгейін орындау қаншалықты маңызды екендігін қаржы мамандарымен қатаң зерттелуі тиіс. Себебі бұл елді мекендерде ауылдық бизнес дамымағандықтан, экономикалық жағынан тиімсіз болып табылады [6].

Салық базасы, экономикалық әлеуеті және құқықтық білімі жоқ 42 ауылдық елді мекен бар. Осындай тұрғындары өте аз немесе тіптен жоқ, перспективасы төмен ауылдық елді мекендерге бюджеттің төртінші деңгейін орындау керек емес деп есептейміз. Сондықтан, мұндай ауылдарда тұратын тұрғындарды өмір сүруге барлық жағдайлары бар, инфрақұрылымдық желілері дамыған аймақтарға орналастыру керек. Себебі жұмыс күшінің белсенді тобын құрайтын еңбек ресурстарының басым бөлігі (әсіресе жастар) ауылдың инфрақұрылым желілерінің нашар дамуы себебінен ауылдан қалаға көшіп кету процесі орын алып отыр.

Нәтижесінде урбанизация процесі орын ала бастады. Қазіргі кезде урбанизация процесі жасанды емес табиғи жолмен іске асырылуда. Салық базасы жоқ және экономикалық әлеуеті төмен, тұрғындары аз немесе жоқ, депрессияға ұшыраған ауылдық округтерге инфрақұрылымдарды салуға жұмсаған субсидияларды перспективасы жоғары ауылдық аумақтарға немесе шағын қалаларға адамдарды тасымалдау арқылы іске асырған тиімді. Себебі Қазақстандағы қазіргі урбанизация процесі осыны көрсетіп отыр [қараңыз 4].

Дегенмен, елді мекендерді тек тұрғындардың саны бойынша ғана емес, сонымен қатар олардың перспективасы бойынша да жіктеу қажет. Процесс қазірдің өзінде табиғи түрде жүріп жатыр және мемлекет субсидиялар беру арқылы бұл процестерді күшейтпеу керек.

Алтыншы, Республика ауылдарының жартысынан астамында инженерлік желілер тозуының жоғары деңгейі байқалып отыр. Көптеген ауылдарда, білім беру және денсаулық сақтау объектілері жөндеуді қажет етеді. Әлеуметтік және инженерлік инфрақұрылымдардың ескіруі себебінен қазіргі жас мамандар ауылдық елді мекендерге барып жұмыс жасауға белсенділік танытпайды.

Нәтижесінде, ауылдық елді мекендердегі әлеуметтік сала мамандары арасында бәсекелестік жоқ. Әсіресе, білім беру мекеме қызметкерлері арасындағы бәсекенің болмауы қызмет көрсету сапасын төмендетеді. Халық саны (аз шамамен 150-200 адамды құрайтын) АЕМ-гі мектептер

мен балабақшалар тек табыс көзіне айналған. Қызметкерлер білім беру сапасына емес жалақыға қызығушылық танытады. Кейбір мектептерде бір пәнді (мысалы: математика) бір сағатта әр түрлі екі сыныпқа (7-ші және 8-ші сыныптарға) түсіндіреді. Сонда әр сыныпқа 22 және 23 минуттан келеді. АЕМ орын алып отырған осындай факторлар білім сапасының төмендеуіне алып келеді. Нәтижесінде, осындай мектептерден білім алған оқушылар ҰБТ тапсыру және ЖОО білімін жалғастыру барысында көптеген кедергілерге тап болады.

Сондықтан, білім сапасын бақылаудың құзырлы органдары тарапынан АЕМ-гі мектептердің білім беру сапасын арттыруға ерекше назар аударған жөн. Білім беру сапасын арттыру, ондағы бәсекелестікті нығайту және өңірлерді дамытуға бөлінген мемлекеттік қаржыны тиімді жұмсау мақсатында сала мамандарының тапшылығы жоқ, бәсекеге қабілетті тірек ауылдарда мектеп-интернаттарын салып басқа ауылдардан балаларды тасымалдап оқытқан дұрыс деп есептейміз.

1 кестеде ауылдық аумақтарды дамытудың 2018-2030 жж. арналған «Ауыл – ел бесігі» арнайы жобасы көрсетілді. Жобаның басты мақсаты 2030 жылға қарай өмір сапасының қазіргі заманғы стандарттарына жауап беретін елді мекендерде ауыл халқының кемінде 80% тұруын қамтамасыз ету, ауылдық аумақтардың әлеуметтік-экономикалық инфрақұрылымын жаңғырту. Бағдарламаны орындау мақсатында мемлекет келесідей міндеттерді атқару қажеттілігі айқындалып отыр:

- біріншіден, ауылдық елді мекендерді қажетті инфрақұрылыммен қамтамасыз ету және ауылдық жерлерде ШОБ-тың өсуі үшін жағдай жасау;

- екіншіден, өңірлерде еңбек идеологиясын танымал ету;

- үшіншіден, жастарды ауылдық аумақтарды дамытуға және агробизнесікке тарту. Осы мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізу үшін мемлекет тарапынан Қазақстанның барлық ауылдық аумақтарының даму әлеуетіне зерттеулер жүргізілді. Нәтижесінде, 2019 жылдың аяғында даму әлеуеті бар 3477 ауыл іріктеп алынған.

Оның ішінде – 1150 тірек ауылдар, 2327 спутниктік ауылдар. Сонымен қатар, тірек ауылдардың ішінде 200 ауыл шекара маңында орналасқан ауылдар болып табылады. Аталған ауылдарда ауыл халқының 85%-ы немесе 6,6 млн адам тұрады. Осы бағдарламада бұл ауылдарды дамыту

мәселесі ерекше назарға алынған [7]. Тірек және спутниктік ауылдар келесі өлшем-шарттар бойынша ажыратылады: тіректі ауылдық елді мекендер келесі талаптарға сәйкес болуы тиіс: көп жағдайларда елді мекендер жүйесінде орталық орналасуы және оның елді мекен топтарын толық қамтудың оңтайлы радиусы болуы; ірі ауыл шаруашылығы және басқа да өндірісі бар базалық кәсіпорындардың болуы; шекаралық орналасуы; басқа тірек ауылдық елді мекендерден 50 шақырымнан кем емес қашықтықта орналасуы; дамыған әлеуметтік және инженерлік инфрақұрылым; перспективалық даму және құрылыс салу үшін аумақтар; өткізу нарықтарына көліктік қолжетімділігі; қолайлы экологиялық ахуалы бар болуы тиіс [8].

Спутниктік ауылдар немесе қала типтес кенттер - ірі, бірақ қаладан немесе ірі кәсіпорынан 30 шақырымнан алыс емес жақын орналасқан және дамып келе жатқан және сонымен қатар, экономикалық және демографиялық жүйені құрайтын шағын кенттер. Спутниктік қалаларды қалыптастыру кезінде үкіметтік органдар, жеке және мемлекеттік кәсіпорындар маңызды рөл атқарады.

Зерттеу барысында анықталған проблемаларды шешу басым жағдайда «Ауыл – ел бесігі» жобасы, «Бизнестің жол картасы – 2025» және «Еңбек» басқа да АЕМ-ді дамытудың бағдарламасы аясында іске асырылатын болады. Ауылдық аумақтардағы бұл проблемаларды шешу үшін көп мөлшерде қаражат қажет екені белгілі. «Ауыл – ел бесігі» жобасын іске асыру мақсатында перспективасы бар деген ауылдар іріктеліп алынды. Алдын ала есептеулер бойынша әлеуетті ауылдардың инфрақұрылымына 900 млрд. теңге есептелген. Осы қаражаттың 70% (630 млрд. теңге) республикалық бюджеттен ал 30% (270 млрд. теңге) жергілікті бюджеттен қаржылан-дырылады.

Осы жоба бойынша 2019 жылы 53 ауылда 30 млрд. теңгеге басым көпшілігі мектептер, ауруханалар, мәдениет және спорт нысандарын қамтитын әр түрлі 452 инфрақұрылымдық жоба іске асырылған. Сонымен қатар, жолдар, тұрғындарды сумен, электр желілерімен, жылумен қамтамасыз ететін инженерлік инфрақұрылымдық жобалар да іске асырылды. Еліміздің барлық аймақтарында ауылдың инфрақұрылымдарын әрі қарай жақсарту мақсатында 2020 жылы қосымша 50 млрд. теңге қарастырылған. Ол қаражатқа 250 АЕМ-де 1 641 жобаны іске асыру жоспарланған.

Сондай-ақ ауыл тұрғындарын жұмыспен қамтамасыз ету және іске асырылып жатқан жобаларға жаңа дағдыларды қалыптастыру мақсатында ауыл жастарын жұмысқа тарту да қарастырылған. Мемлекет тарапынан жүргізіліп жатқан инфрақұрылымды дамыту шаралары ауыл экономикасын дамытуға ерекше мүмкіндіктерді қалыптастырады.

Тұжырымдар. Қазақстанның АЕМ-ін дамытудың мемлекеттік қолдау бағдарламасына, ауыл шаруашылығының мол мүмкіндіктеріне қарамастан оның қазіргі элеуметтік-экономикалық проблемаларын қорытындылай отырып, оны шешудің келесідей жолдарын ұсынамыз.

1. Ауылдық территорияларды дамыту мақсатында қабылданған бағдарламалардың кезең-кезеңімен қаржыландырылуына және оның орындалуына қатаң бақылау жасау керек. Егер стратегиялық жоспарлар ағымдағы жағдайларға сәйкес өзгертуді қажет ететін болса, бюджеттік үдеріспен үйлестіру бойынша жұмыс тобын құру аса маңызды. Сонда ғана мемлекеттік маңызы бар стратегиялық құжаттар тиімді болып табылады.

2. Жергілікті атқарушы органдар министрліктер тарапынан түскен өңірлерді дамытудың стратегиялық даму бағдарламаларын толық орындаудың механизмі мен қаржылық тетіктерін қамтамасыз етуі тиіс. Сонымен қатар, инновациялық белсенділікті арттыру, атап айтқанда моральдық және физикалық жағынан ескірген машиналар мен жабдықтарды алмастыру, заманауи үнемдеуші технологияларды енгізу есебінен сол аймақтың өндіріс көлемін ұлғайту есебінен ауыл шаруашылығының өнімділік деңгейін арттыру бойынша жұмыстар жасағаны дұрыс.

3. Ауыл шаруашылығы саласындағы мамандардың еңбек ақысын арттыру үшін ауыл шаруашылығы саласында нәтижелікті арттыруға бағытталған қолданбалы шешімдер жасау қажет. Ол тек ғылыми қоғамдастық пен бизнестің өзара іс-қимылының арнайы жоспарын немесе картасын әзірлеу арқылы ғана мүмкін болмақ.

4. Құзырлы органдардың ауыл шаруашылығындағы жеке кәсіпкерлік пен шағын бизнестің мүмкіндіктерін дамытуға, көпшілікке таратуға және енгізуге ауқымды жоспар жасауы керек. Себебі, ауылдық аумақтарды дамыту, халықтың-элеуметтік жағдайын нығайту секілді ауқымды шараларды тек қана мемлекет жасай алмайды. Сондықтан, ауыл тұрғындарының белгілі

бір тобы өздерінің әл-ауқатының өсуіне мүдделі болуы тиіс.

5. АЕМ-гі тұрғындары аз немесе тіптен жоқ, перспективасы төмен ауылдық елді мекендерді дамыту үшін бюджетті шығындау тиімсіз. Сондықтан, мұндай ауылдарда тұратын тұрғындарды өмір сүруге барлық жағдайлары бар, инфрақұрылымдық желілері дамыған аймақтарға орналастыру керек. Себебі жұмыс күшінің белсенді тобын құрайтын еңбек ресурстарының басым бөлігі (әсіресе жастар) ауылдағы инфрақұрылым желілерінің нашар дамуы себебінен қалаға кетеді. Аграрлық салада жұмысқа перспективалы жас мамандарды тарту үшін ауылдық жерлерде өмір сүру жағдайларын, оның ішінде инфрақұрылым, ТКШ, жеңілдік-тер және т.б. жұмыстарды нығайту керек.

6. Білім сапасын бақылаудың органдары АЕМ-гі мектептердің білім беру сапасын арттыруға ерекше назар аударуы тиіс. Білім беру сапасын арттыру, ондағы бәсекелестікті нығайту және өңірлерді дамытуға бөлінген мемлекеттік қаржыны тиімді жұмсау үшін бәсекеге қабілетті тірек және спутниктік ауылдардан мектеп-интернат-тарын салып басқа ауылдардан балаларды тасымалдап оқытқан дұрыс.

Әдебиеттер тізімі

[1] Лихачева, Т.Н. Демографический прогноз численности сельского населения северного-западного федерального округа / Т.Н. Лихачева, А.В. Короленко, К.Н. Калашников // Проблемы развития территории.- 2016.- Вып. 6(86).- Вологда (Россия).- С.112.

[2] Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің мәліметтері [Электрондық ресурс]. – 2020.- URL: <http://stat.gov.kz> (қаралған күні: 28.12.2020).

[3] Акимбекова, Ч.У. Проблемы и перспективы казахстанского села в условиях развития сельских территорий [Электронный ресурс]. –2020.- URL: <http://abkaz.kz/problemy-i-perspektivy-kazaxstanskogo-sela-v-usloviyah-razvitiya-selskix-territorij> (дата обращения: 15.12.2020).

[4] Худайбергенов О.А. и др. Программа развития регионов: как выжить селам и моногородам? [Электронный ресурс].-2018.- URL: <https://informburo.kz/stati/programma-razvitiya-regionov-kak-vyzhit-syolam-i-monogorodam.html> (дата обращения: 13.12.2020).

[5] Сапарова, Г.К. Қазақстан Республикасында шаруашылық жүргізудің шағын нысандарын дамыту / Г.К.Сапарова, А.М. Алшынбай, Г.А. Джамбаева // Проблемы агрорынка.-2020.- №4.- С.112.

[6] Калыкова, Б.Б. Rural territories of Kazakhstan: realities, problems and solutions / Б.Б. Калыкова // Problems of AgriMarket.- 2020.-N3.- PP.209-215 <https://doi.org/10.46666/2020.2708-9991.26>.

[7] Склад, Р.В. «Ауыл – ел бесігі»: результаты и планы [Электрондық ресурс].- 2019.- URL: <https://strategy2050.kz/ru/news/auyl-el-besigi-rezultaty-i-planu/> (қаралған күні: 18.12.2020).

[8] Тірек ауылдық елді мекендерді айқындау әдістемесі.- Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрінің 2016 жылғы 2 ақпандағы № 53 бұйрығы//Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі, тіркеу № 13375 3 наурыз 2016 жыл [Электрондық ресурс].-2016.-URL:<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600013375> (қаралған күні: 25. 02.2020).

References

[1] Likhacheva, T.N. Demographic forecast of the rural population number of the northern-western federal district / T.N. Likhacheva, A.V. Korolenko, K.N. Kalashnikov // Problems of territorial developmen. - 2016. - Issue. 6 (86) .- Vologda (Russia) .- PP. 112.

[2] Data of the Statistics Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan [Electronic resource]. - 2020.- URL: <http://stat.gov.kz>. (date of access: 28.12.2020).

[3] Akimbekova, Ch.U. Problems and prospects of Kazakhstan village in the conditions of development of rural territories [Electronic

resource]. – 2020.- URL: <http://abkaz.kz/problemey-i-perspektivy-kazaxstanskogo-sela-v-uslo-viyax-razvitiya-selskix-territorij> (date of access: 15.12.2020).

[4] Khudaybergenov, O.A. Program on regional development: how can villages and monotowns survive? [Electronic resource].- 2018.- URL: <https://informburo.kz/stati/programma-razvitiya-regionov-kak-vyzhit-syolam-i-monogorodam.html> (date of access: 13. 12.2020).

[5] Saparova, G.K. Development of small business in the Republic of Kazakhstan / G.K Saparova, A.M. Alshynbay, G.A. Dzhambayeva // Problems of AgriMarket.-2020.- №4.- PP.112.

[6] Kalykova, B.B. Rural territories of Kazakhstan: realities, problems and solutions / B.B. Kalykova // Problems of AgriMarket.- 2020.-N3.- PP.209-215 <https://doi.org/10.46666/2020.2708-9991.26>.

[7] Sklyar, R.V. "Aul - the cradle of the country": results and plans [Electronic resource] .- 2019.- URL: <https://strategy2050.kz/ru/news/auyl-el-besigi-rezultaty-i-planu/> (date of access: 18.12 .2020).

[8] Methodology for identification of key rural settlements.- Order of the Minister of National Economy of the Republic of Kazakhstan dated February 2, 2016 № 53 // Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan, registration № 13375 March 3, 2016 [Electronic resource].- URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600013375> (date of access: 25.02.2020).

Авторлар туралы ақпарат:

Женсхан Дарима; экономика ғылымдарының кандидаты; қауымдастырылған профессор С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті; Нұр-Сұлтан қ., 010000 Женис даңғылы 62, Қазақстан; azan_tanat@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-2863-2611>

Альпеисова Шолпан Есенбаевна, экономика ғылыми кандидаты; аға оқытушы; С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті; Нұр-Сұлтан қ., 010000 Женис даңғылы 62, Қазақстан; sholpan761@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-3034-3165>

Information about authors:

Zhenshan Darima; Candidate of Economic Sciences; Associate Professor S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University; Nur-Sultan, 010000 Zhenis Avenue 62, Kazakhstan; azan_tanat@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-2863-2611>

Alpeissova Sholpan Essenbaevna, Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer; S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University; Nur-Sultan, 010000 Zhenis Avenue 62, Kazakhstan; sholpan761@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-3034-3165>

Сведения об авторах:

Женсхан Дарима; кандидат экономических наук; ассоциированный профессор Казахского агротехнического университета им. С. Сейфуллина; г.Нур-Султан, 01000, проспект Женис 62, Казахстан; azan_tanat@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-2863-2611>

Альпеисова Шолпан Есенбаевна; кандидат экономических наук; старший преподаватель; Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина; г.Нур-Султан, 010000 проспект Женис 62, Казахстан; sholpan761@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-3034-3165>